

RESEARCH ARTICLE

Explaining the Change in Gasoline Pricing in Iran Based on the Narrative Policy Framework

Mohammad Reza Atarodi^{1*}, AliReza Hajizade^{2*}

1. Assistant Professor of Public Administration, Faculty of Islamic Education and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

Emai: atarodi@isu.ac.ir

2. Ph.D. Student of Public Policy, Faculty of Islamic Education and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

*Corresponding Author's Email: ar.hajizade@isu.ac.ir

 <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2026.106366>

Received: 10 September 2025
Accepted: 19 December 2025

ABSTRACT

Gasoline pricing in Iran has long been a site of conflicting policy narratives, rendering its transformation irreducible to merely technical or economic explanations. This study, grounded in the Narrative Policy Framework, investigates the question: “Which policy narratives shaped policymakers’ mindsets during the adoption of two contradictory laws in 2004 & 2005, and how did these narratives steer policy change?” Employing a qualitative approach and inductive thematic analysis, the research analyzes parliamentary debates from the Sixth and Seventh Islamic Consultative Assemblies. The findings reveal that in the Sixth Parliament, the dominant narrative framed gasoline as an intergenerational asset with market-based pricing, whereas in the Seventh Parliament, a new narrative emerged emphasizing administrative price control to protect public welfare. This narrative shift not only redefined the logic of pricing but also reshaped the meaning of justice and the role of the state in energy policy. The study demonstrates that narrative analysis provides a powerful lens for explaining why and how policy change occurs within Iran’s policy subsystem.

Keywords: Policy Process, Narration, Narrative Policy Framework, Energy Pricing, Public Policy, The Islamic Consultative Assembly (Parliament).

Citation: Atarodi, Mohammad Reza; Hajizade, AliReza (2026). Explaining the Change in Gasoline Pricing in Iran Based on the Narrative Policy Framework. *Iranian Journal of Public Policy*, 12 (1), 9-29.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2026.106366>

Published by University of Tehran

This Work Is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مقاله پژوهشی

تبیین تغییر قیمت‌گذاری بنزین در ایران بر اساس چارچوب روایی خط‌مشی

محمد رضا عطاردی^۱، علی‌رضا حاجی‌زاده^{۲*}

۱. استادیار مدیریت دولتی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران
رایانامه: atarodi@isu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران
* رایانامه نویسنده مسئول: ar.hajizade@isu.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2026.106366>

تاریخ دریافت: ۱۹ شهریور ۱۴۰۴
تاریخ پذیرش: ۲۸ آذر ۱۴۰۴

چکیده

قیمت‌گذاری بنزین در ایران همواره محل تعارض روایت‌های خط‌مشی‌ای بوده و تغییر آن تنها با تبیین فنی یا اقتصادی قابل فهم نیست. این پژوهش با استفاده از چارچوب روایی خط‌مشی به این پرسش می‌پردازد که «چه روایت‌هایی در زمان تصویب دو قانون متضاد سال ۱۳۸۳، بر ذهنیت خط‌مشی‌گذاران اثر گذاشته و مسیر تغییر خط‌مشی را هدایت کرده‌اند؟». پژوهش با رویکرد کیفی و راهبرد تحلیل مضمون استقرایی، بر مبنای بررسی مشروح مذاکرات مجالس ششم و هفتم انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد در مجلس ششم، روایت غالب، بنزین را «سرمایه‌ای بین‌نسلی با قیمت بازاری» تلقی می‌کرد، در حالی که در مجلس هفتم، روایتی جدید با تأکید بر «قیمت‌گذاری دستوری برای حمایت از معیشت عمومی» غلبه یافت. این جابه‌جایی روایت، نه تنها تغییر در منطق قیمت‌گذاری، بلکه تغییری در معنای عدالت و شیوه قیمت‌گذاری بنزین را رقم زد. پژوهش نشان می‌دهد تحلیل روایت، ابزاری کارآمد برای فهم چرایی دگرگونی خط‌مشی در ایران است.

واژگان کلیدی: فرایند خط‌مشی، روایت، چارچوب روایی خط‌مشی، قیمت‌گذاری انرژی، مجلس شورای اسلامی.

استناد: عطاردی، محمد رضا؛ حاجی‌زاده، علی‌رضا (۱۴۰۵). تبیین تغییر قیمت‌گذاری بنزین در ایران بر اساس چارچوب روایی خط‌مشی. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۱۲ (۱)، ۲۹-۹.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2026.106366>

ناشر: دانشگاه تهران

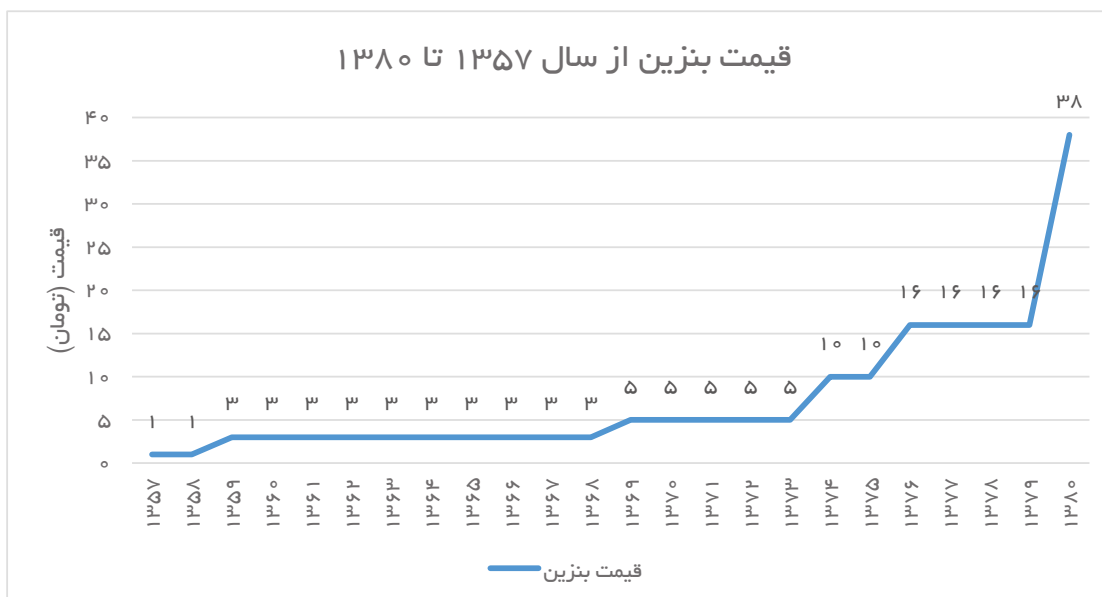
مقدمه

قیمت بنزین در ایران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر اقتصاد و رفاه اجتماعی، همواره مورد توجه خط‌مشی‌گذاران و پژوهشگران بوده است. مصرف بالای بنزین در ایران، به‌ویژه به دلیل یارانه‌های گسترده سوختی، چالش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی متعددی ایجاد کرده است. این موضوع نه‌تنها بر بودجه دولت تأثیر می‌گذارد، بلکه پیامدهای اجتماعی و سیاسی نیز به همراه دارد (Taghvace & Hajiani, 2014, p. 939). بنزین از حامل‌های انرژی و از کالاهای استراتژیک است که هم بر دولت و هم بر جامعه تأثیر زیادی دارد (Haji Gholam Saryazdi, 2020, p20). پژوهش در زمینه قیمت‌گذاری بنزین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا تغییرات قیمتی می‌تواند تأثیرات گسترده‌ای بر مصرف، قاچاق سوخت و رفاه اجتماعی داشته باشد. به‌عنوان مثال، افزایش قیمت بنزین می‌تواند تقاضا برای قاچاق را کاهش دهد و در عین حال، اثرات منفی بر رفاه خانوارهای کم‌درآمد داشته باشد (Ghodduzi, Rafizadeh, & Rahmati, 2018, p. 35). همچنین، خط‌مشی‌های قیمتی می‌توانند به کاهش مصرف سوخت و بهبود پایداری زیست‌محیطی کمک کنند، اما این خط‌مشی‌ها باید با دقت طراحی شوند تا اثرات منفی اجتماعی به حداقل برسد. افزایش قیمت بنزین می‌تواند تأثیرات اجتماعی و اقتصادی متعددی داشته باشد. به‌عنوان مثال، افزایش قیمت ممکن است رفاه اجتماعی را کاهش دهد؛ به همین منظور احمدیان و همکاران به این نتیجه رسیده‌اند که دوره‌ای که تولید ناخالص داخلی در حال رشد است، می‌تواند بهترین زمان برای معرفی خط‌مشی افزایش قیمت بنزین ایران باشد تا آثار منفی به حداقل برسد (Ahmadian, Chitnis, & Hunt, 2007, p. 122). در سال‌های اخیر، دولت‌های مختلف خط‌مشی‌های مختلفی از جمله تغییر تدریجی، هدفمندی یارانه‌ها و تغییر یکباره، بازپرداخت نقدی درآمد حاصل از آن و سهمیه‌بندی بنزین را در این زمینه در پیش گرفته‌اند؛ هر یک از این خط‌مشی‌ها تبعات مختلفی هم برای دولت و هم برای مردم داشته است (Haji Gholam Saryazdi, 2020, p. 20). اهمیت تبیین تغییر در خط‌مشی‌ها به خاطر آن است که ابتدا باید بدانیم خط‌مشی‌ها چگونه ظهور پیدا کرده و تغییر می‌یابند تا از آن طریق بتوان برای تغییر و بهبود آنها برنامه‌ریزی نمود و طراحی مداخله کرد (Torabzadeh Jahromi, Hoseini, & Noruzi, 2017, p. 11). لذا اگر قصد طراحی مداخله هم باشد، ابتدا باید مسئله‌شناسی خوبی انجام داده شود؛ بخشی از مسئله‌شناسی، شناخت چگونگی تغییر خط‌مشی‌های هر حوزه‌ای است. با توجه به اهمیت موضوع قیمت بنزین، سعی شده است فهم شود خط‌مشی‌های این موضوع چگونه اتخاذ شده‌اند و تغییر کرده‌اند. این مقاله به دنبال تحلیل چگونگی تصمیم‌گیری در رابطه با قیمت بنزین در ایران با استفاده از چارچوب روایی خط‌مشی است. این نظریه می‌تواند به درک بهتر ما از الگوی تصمیم‌گیری در زمان تغییر خط‌مشی کمک کند. چارچوب روایی خط‌مشی^۱ رویکردی برای مطالعه فرآیند خط‌مشی‌گذاری است که سوال اصلی آن، با طرح این سوال که آیا روایت‌های خط‌مشی‌ای نقش مهمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری ایفا می‌کنند یا خیر، قدرت روایت را مورد پرسش قرار می‌دهد (Jones M. , Smith-Walter, Mabeth, & Shanahan, 2023, p. 161). خط‌مشی‌های متعددی مانند قانون هدفمندکردن یارانه‌ها (مصوب سال ۱۳۸۸)، تعیین قیمت بنزین توسط دولت دوازدهم در سال ۱۳۹۸ و ... در سال‌های گذشته مرتبط با موضوع بنزین در ایران وضع شده و تغییر کرده‌اند که بررسی آن‌ها به صورت توأمان نیاز به پژوهشی گسترده دارد. لذا محدودیت‌های پژوهش، انتخاب یک بازه و انتخاب تعداد محدودی قانون برای بررسی را ایجاب می‌کند؛ بر این اساس تیم پژوهش، سال ۱۳۸۳ را که سال مربوط به تصویب قوانین «ماده ۳ برنامه چهارم توسعه» (مصوب شهریور ماه ۱۳۸۳) و «اصلاح ماده ۳ برنامه چهارم توسعه» (مصوب دی ماه ۱۳۸۳) می‌باشد را انتخاب کرده است. برنامه چهارم توسعه توسط دولت هشتم تهیه و به مجلس ششم ارائه گردیده است. ماده ۳ این برنامه دولت را مکلف می‌کند که نسبت به قیمت‌گذاری نفت کوره، نفت گاز و بنزین بر مبنای قیمت‌های عمده‌فروشی خلیج فارس، اقدام کرده و از محل منابع حاصله، به گسترش حمل و نقل عمومی و عملیاتی کردن خط‌مشی‌های مستقیم جبرانی بپردازد (Law on the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan, 2004). اما

بعد از انتخابات مجلس در سال ۱۳۸۲ و روی کار آمدن مجلس هفتم در سال ۱۳۸۳ که رویکرد متفاوتی نسبت به دولت هشتم و مجلس ششم داشتند، اصلاح ماده ۳ برنامه چهارم توسعه در آبان آن سال در دستور کار قرار می‌گیرد و به این صورت تغییر می‌کند: «قیمت فروش بنزین، نفت‌گاز، نفت سفید، نفت کوره و سایر فرآورده‌های نفتی، گاز، برق و آب، همچنین نرخ خدمات فاضلاب، ارتباطات تلفن و مرسولات پستی در سال اول برنامه چهارم، قیمت‌های پایان شهریور ۱۳۸۳ خواهد بود. برای سالهای بعدی برنامه چهارم، تغییر در قیمت کالاها و خدمات مزبور طی لوایحی که حداکثر تا اول شهریور هر سال تقدیم می‌شود، پیشنهاد و به تصویب مجلس شورای اسلامی می‌رسد.» (Law amending Article 3 of the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan Law, 2005) همانطور که مشخص است، این دو قانون که در یک سال در دو مجلس متفاوت تصویب شده‌اند، کاملاً با یکدیگر متفاوت هستند، اولی مبنای قیمت گذاری را قیمت بازاری (قیمت‌های عمده‌فروشی خلیج فارس) قرار داده و دومی در پی قیمت‌گذاری دستوری توسط دولت و مجلس است. دلیل انتخاب این دو قانون برای بررسی، تفاوت عمده آن‌ها در نوع شیوه قیمت‌گذاری و تغییر خط‌مشی با فاصله کوتاه چند ماهه می‌باشد. مبتنی بر موارد بیان شده، سؤال پژوهش به این صورت تعریف شده است: «بر اساس چارچوب روانی خط‌مشی، چه روایت‌هایی در زمان تصویب قوانین منتخب وجود داشته است که بر ذهنیت خط‌مشی‌گذاران تاثیر گذاشته و منجر به تغییر خط‌مشی شده‌اند؟» مقاله ابتدا به مرور پیشینه تحقیق و ادبیات چارچوب روانی خط‌مشی پرداخته، سپس روش تحقیق و تحلیل داده‌ها را ارائه داده است. در نهایت، نتایج به دست آمده و توصیه‌هایی برای بهبود خط‌مشی‌گذاری در این حوزه مورد بحث قرار گرفته است.

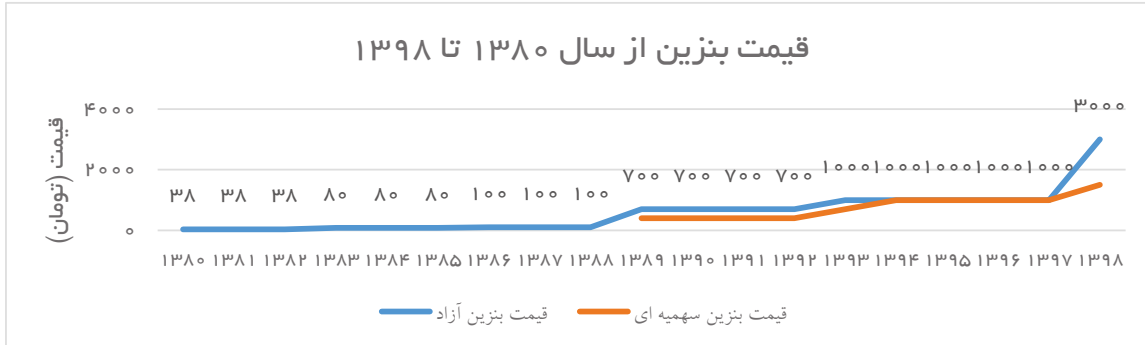
بررسی قیمت بنزین در ایران

با نگاهی به روند قیمت بنزین در پنج دهه اخیر، این احتمال به ذهن متبادر می‌شود که تصمیم‌گیری در این رابطه از مدلی پیروی کرده که در آن سعی بر تثبیت قیمت بوده است اما هر چند سال یکبار، دولت‌ها مجبور به افزایش دادن قیمت‌ها شده‌اند. نمودارهای زیر نمایشی از وضعیت قیمت بنزین در ایران را نمایش می‌دهند.

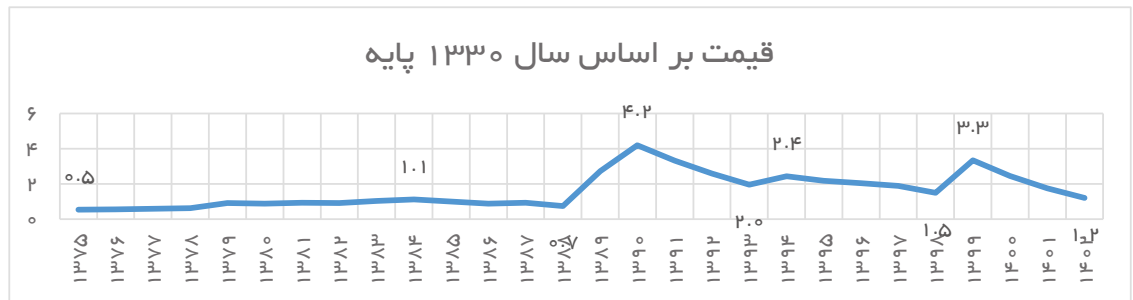
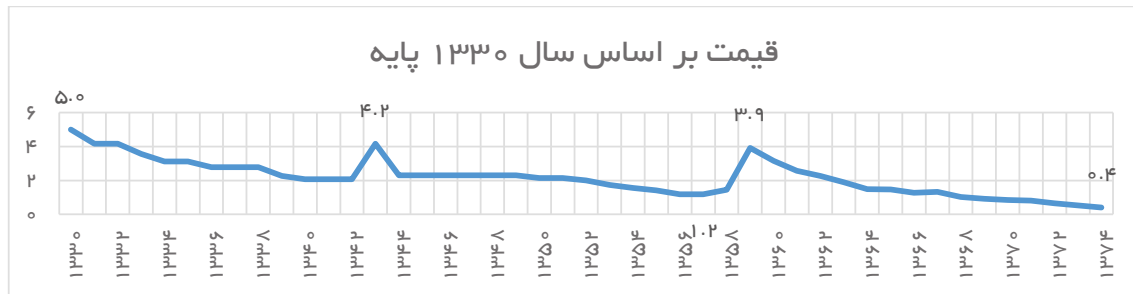
نمودار ۱. قیمت بنزین از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۰.

به علت تفاوت قیمت بسیار بالای قیمت از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۸، نمودارها به دو قسمت تفکیک شده است تا قیمت‌ها به نحو بهتری به نمایش گذاشته شوند.

نمودار ۲. قیمت بنزین از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۸.

علاوه بر نمودار فوق که قیمت را نمایش می‌دهند، نمودار دیگری نیز با کمک روش تعدیل قیمت بر اساس تورم سالانه نیز تهیه شده تا علاوه بر نمایش تغییرات عددی قیمت، وضعیت آن نسبت به تورم سالیانه را نیز نمایش دهد.

نمودار ۳. قیمت بنزین بر اساس در نظر گرفتن تورم بر پایه سال ۱۳۳۰

پیشینه پژوهش

با توجه به عنوان پژوهش مقالاتی که در حوزه‌های مربوط خط‌مشی قیمت‌گذاری بنزین و چارچوب روایی خط‌مشی نگارش شده‌اند، به تفکیک داخلی و خارجی را مورد بررسی قرار گرفته است. امیری و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی تغییرات خط‌مشی عمومی در ایران با استفاده از چارچوب روایی خط‌مشی می‌پردازند. نویسندگان با تمرکز بر روایت‌های متولیان خط‌مشی، به شناسایی عوامل ایجادکننده تغییرات در خط‌مشی عمومی پرداخته‌اند. آنها با تحلیل روایت‌های مرتبط با موضوع هدفمندی یارانه‌ها در بازه زمانی ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱، شش خط‌پیرنگ اصلی را شناسایی کرده‌اند که نشان‌دهنده ساختار روایت‌های خط‌مشی در ایران است. این خطوط

پیرنگ به متولیان خطمشی کمک می‌کند تا در هر مرحله از فرایند خطمشی، آگاهانه‌تر و بر اساس موقعیت و نیاز خطمشی عمل کنند. در این مقاله، چارچوب روایی خطمشی به عنوان ابزاری برای درک پویایی تغییرات خطمشی عمومی معرفی شده است. نویسندگان با استفاده از تحلیل محتوای روایت‌ها، نشان می‌دهند که چگونه روایت‌های متولیان خطمشی می‌توانند بر تغییرات خطمشی تأثیر بگذارند. آنها همچنین به شناسایی یک خط پیرنگ جدید پرداخته‌اند که به متولیان خطمشی کمک می‌کند تا در هر مرحله از فرایند خطمشی، آگاهانه‌تر و بر اساس موقعیت و نیاز خطمشی عمل کنند (Amiri, Farhangi, Pourezzat, & Gholampour Rad, 2012, p. 31). این مقاله از چارچوب روایی خطمشی استفاده کرده است اما به دنبال شناسایی خط پیرنگ بوده است و فقط به موضوع هدفمندی یارانه‌ها پرداخته است. اما ما سعی کرده‌ایم با استفاده از چارچوب روایی خطمشی، روایت‌های مربوط به حوزه قیمت بنزین را فهم کنیم. تراب‌زاده و همکاران (۲۰۱۷) در مقاله خود به بررسی فرآیند تغییر خطمشی در صنعت نفت ایران با استفاده از چارچوب ائتلاف مدافع^۱ می‌پردازند. این مقاله به سه مرحله اصلی در شکل‌گیری خطمشی جدید نفتی (IPC) اشاره می‌کند: (۱) ظهور ائتلاف‌ها، (۲) انسداد خطمشی و (۳) شکستن بن‌بست و تصویب خطمشی جدید. نویسندگان از روش مطالعه موردی کیفی استفاده کرده‌اند و با تحلیل اسناد، مشاهده مستقیم و نظرات خبرگان، به بررسی فرآیند تغییر خطمشی در صنعت نفت ایران پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که چارچوب ائتلاف مدافع توانسته است به خوبی فرآیند تغییر خطمشی در این حوزه را تبیین کند و نقش ائتلاف‌ها، باورها و تعاملات بین آن‌ها را در این فرآیند نشان دهد (Torabzadeh Jahromi, Hoseini, & Noruzi, 2017, p. 1). این مقاله از چارچوب ائتلاف مدافع استفاده کرده است، اما در این مقاله قصد داریم از چارچوب روایی خطمشی استفاده کنیم. هر دو مقاله به خطمشی‌های مرتبط با انرژی می‌پردازند اما در مقاله قصد پرداختن به موضوع بنزین را داریم. یکی از مقاله‌هایی که سعی کرده است یک مدل مطلوب برای قیمت‌گذاری بنزین ارائه دهد، اثر حاجی غلام است. ایشان معتقد هستند که بنزین به عنوان کالایی با کارکرد استراتژیک، هم بر دولت و هم بر جامعه تأثیر زیادی دارد؛ لذا دولت به عنوان تعیین‌کننده قیمت بنزین در ایران، به دلیل اینکه تغییر قیمت بنزین دارای اثرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی است، همواره با چالش‌های متعددی در رابطه با قیمت بنزین مواجه بوده است. همچنین اشاره می‌کنند که در دهه‌های گذشته خطمشی‌های مختلفی از جمله تغییر تدریجی، تغییر یکباره و سمپیه‌بندی بنزین اتخاذ شده است که هر یک از آنها تبعات مختلفی را به همراه داشته است. از طرف دیگر قیمت بنزین هم از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد و هم تأثیر می‌گذارد. در این مقاله، ۲۰ پژوهش در قسمت پیشینه مرور شده و در سه حوزه بررسی آثار تورمی بنزین، بررسی عرضه، مصرف و قاچاق بنزین و بررسی خطمشی‌های قیمت‌گذاری شده‌اند. نویسنده در این پژوهش سعی کرده است از رویکرد پویایی‌شناسی سیستم‌ها که یک روش حل مسئله‌ی کل‌نگر و پویا می‌باشد برای ترسیم ساختار حاکم بر قیمت بنزین، بررسی و شبیه‌سازی اثر خطمشی‌های مختلف بر رفتار مدل در مقاله خود استفاده کند. نتایج شبیه‌سازی مدل نشان داده است که خطمشی قیمت‌گذاری افزایش قیمت تدریجی با فرض تورم‌زا نبودن، تغییر قیمت دلار و بنزین به میزان تورم سال قبل، مناسب بوده و وقتی این فرض برقرار نباشد، خطمشی تثبیت قیمت مناسب است (Haji Gholam Saryazdi, 2020, p. 19). این مقاله به موضوع ارائه مدل پیشنهادی و بررسی آثار تغییر خطمشی تمرکز کرده است و سوال پژوهش حاضر که روایت خطمشی قیمت بنزین در طول زمان چگونه تغییر کرده است بررسی نشده است. نجم‌الهدی و یزدانی‌زازرانی در مقاله مروری خود با اشاره به اینکه ایده «چارچوب تحلیل روایی خطمشی» مربوط به تلاش برخی پژوهشگران حوزه روش‌شناسی مطالعات خطمشی است بیان کرده‌اند که این پژوهشگران ایده مذکور را با مدنظر قراردادن اختلافات میان عقاید اثبات‌گرا و پسااثبات‌گرا معرفی نموده‌اند؛ باور مشترک این جریان، تأکید بر برتری روایت‌ها در بساختن جهان اجتماعی انسان‌ها است. ایشان سعی کرده‌اند در مقاله‌ی خود با معرفی «چارچوب تحلیل روایی خطمشی» به عنوان روشی نوظهور، ابعاد نظری و عملی این چارچوب را معرفی نمایند. در این راستا، علاوه بر ارایه مبانی نظری چارچوب تحلیل روایی، نحوه پیاده‌سازی آن در پژوهش را نیز به صورت گام به گام شرح داده‌اند

(Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 215). همانطور که پرواضح است، مقاله فوق سعی داشته است مروری بر چارچوب روایی خطمشی داشته باشد اما در این مقاله سعی شده است از این چارچوب استفاده شده و یک موضوع خطمشی‌ای مورد تحلیل قرار گیرد. در مقاله با عنوان «قیمت‌گذاری بنزین و پیامدهای آن بر فقر مطلق و نسبی خانوارهای شهری ایران»، نویسندگان به بررسی تأثیرات خطمشی‌های قیمت‌گذاری بنزین بر فقر مطلق و نسبی خانوارهای شهری در ایران می‌پردازد. این مطالعه با استفاده از داده‌های خرد بودجه خانوار و مدل سیستم تقاضای تقریباً ایده‌آل، سناریویی را پیشنهاد می‌کند که در آن سهمیه‌ای ثابت (۶۰ لیتر در ماه با قیمت ثابت) حفظ شده و برای مصرف‌های بالاتر از سهمیه، قیمت شناور همراه با مالیات ۵ درصدی اعمال می‌شود. هدف اصلی این سناریو، کاهش فقر و بهبود توزیع عادلانه‌تر یارانه‌ها است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اجرای این سناریو منجر به کاهش فقر در خانوارهای کم‌مصرف (مصرف کمتر از ۶۰ لیتر در ماه) و افزایش فقر در خانوارهای پرمصرف (مصرف بیش از ۱۲۰ لیتر در ماه) می‌شود. این یافته‌ها حاکی از آن است که خطمشی‌های قیمت‌گذاری بنزین می‌تواند تأثیرات متفاوتی بر گروه‌های مختلف درآمدی داشته باشد. به‌طور خاص، خانوارهای کم‌درآمد که معمولاً مصرف بنزین کمتری دارند، از این خطمشی سود می‌برند، در حالی که خانوارهای با درآمد بالاتر که مصرف بنزین بیشتری دارند، متحمل هزینه‌های بیشتری می‌شوند. این مطالعه همچنین تأکید می‌کند که خطمشی‌های قیمت‌گذاری بنزین باید در نظر گرفتن ابعاد اجتماعی و سیاسی طراحی شوند تا از تأثیرات منفی بر اقشار کم‌درآمد جلوگیری شود (Salem, Mamipour, & Azizkhani, 2023, p. 4). این مقاله نیز به تحلیل تأثیرات خطمشی‌های قیمت‌گذاری بنزین بر فقر و رفاه خانوارها پرداخته و از روشی دیگر مدلی برای قیمت‌گذاری پیشنهاد داده است. عطاردی و جان‌نثاری لادانی (۲۰۲۳) به بررسی نقش کارآفرینی خطمشی و نوآوری در اصلاح یارانه حامل‌های انرژی در ایران پرداخته‌اند. این پژوهش با استفاده از چارچوب جریان‌های شش‌گانه (شامل جریان‌های مشکل، سیاست، خطمشی، فرایند، برنامه و فناوری) به تحلیل فرایند خطمشی‌گذاری در قانون هدفمندی یارانه‌ها می‌پردازد. نویسندگان در این مطالعه تأکید می‌کنند که کارآفرینان خطمشی و کارگزاران نقش محوری در پیوند زدن جریان‌های مختلف و پیشبرد خطمشی‌ها ایفا می‌کنند. این پژوهش نشان می‌دهد که فرایند دستورکارگذاری در طرح هدفمندی یارانه‌ها به دلیل عدم همراهی برخی جریان‌ها و ضعف در کارآفرینی خطمشی داخلی، حدود دو دهه به طول انجامید. همچنین، نقش کارآفرینان خارجی مانند بانک جهانی در پیوند جریان سیاست و خطمشی بسیار پررنگ بود. این یافته‌ها حاکی از آن است که ضعف در کارآفرینی خطمشی و جامعه خطمشی، که مسئولیت ریل‌گذاری و هدایت جریان‌های خطمشی را بر عهده دارد، می‌تواند به تعلیق خطمشی‌ها و طولانی‌شدن فرایند اجرا منجر شود (Atarodi & Jannesari Ladani, 2023, p. 1). وجه تمایز این اثر با پژوهش حاضر، مسئله و چارچوب نظری است؛ در مقاله مذکور تلاش شده است با استفاده از چارچوب جریان‌های شش‌گانه ضمن صورت‌بندی جدیدتر و شفاف‌تر از جریان‌های تأثیرگذار در فرایند دستورکارگذاری، تصویب و اجرایی شدن یک خطمشی به‌صورت موردی نقش کلیدی کارآفرینان خطمشی در هدایت جریان‌های تأثیرگذاری بررسی شود که در نهایت به تحقق خطمشی هدفمندی یارانه‌ها منجر شده است اما در این پژوهش سعی داریم چگونگی تغییر خطمشی را بر اساس چارچوب روایی خطمشی بررسی کنیم.

بطور کلی می‌توان نتیجه گرفت پژوهش‌هایی در زمینه‌ی خطمشی‌های مربوط به بنزین (مدل مطلوب قیمت‌گذاری بنزین، مدل مطلوب چگونگی توزیع آن (کارت سوخت، سهمیه‌بندی و غیره) و بررسی آثار و پیامدهای خطمشی‌های سابق) و فرایند خطمشی انجام شده است. بررسی این مقاله‌ها به ما نشان می‌دهد که موضوع مهم قیمت‌گذاری بنزین مورد توجه بسیاری از پژوهشگران بوده و آثار متعددی در این زمینه به نگارش در آمده است اما پژوهشی وجود نداشته است که از منظر دانش فرایند خطمشی و به خصوص چارچوب روایی خطمشی، سعی در فهم چگونگی تغییرات خطمشی بنزین داشته باشد. بنابراین، پژوهش حاضر اولین اثر است که از منظر چارچوب روایی خطمشی به موضوع خطمشی بنزین می‌پردازد.

چارچوب نظری

مطالعه نظام مند خط مشی عمومی، حوزه نوظهوری است. طبیعی است که به واسطه نوظهور بودن این حوزه رشته، زمان کافی برای توافق نظر پژوهشگران وجود نداشته و تعریفها و مفهوم پردازیهای گوناگونی از «خط مشی عمومی» ارائه شده باشد (Hajizade, JavanaliAzar, Emami, & Qeydarlo, 2022, p. 20). اما به صورت کلی، خط مشی از دیدگاه مخاطب (یا فاعل شناسای) خط مشی، خط مشی عمومی عبارت است از «منطق عملی نسبتاً پایدار» که از «مجموعه تصمیمات، قوانین، مواضع و اقدامات به هم مرتبط» «یک یا مجموعه‌ای از بازیگرهای قابل انتساب به حکومت» «در قبال مسئله یا امر نگران کننده» قابل انتزاع است (Sodagar, Amiri, & Emami, 2018, p.525). مطالعات خط مشی دارای حوزه‌های فرعی است که عبارتند از: ارزشیابی خط مشی^۱، تحلیل خط مشی^۲ و فرایند خط مشی^۳ (Smith & Larimer, 2016, p. 16). فرایند خط مشی مطالعه‌ی چگونگی ساخت خط مشی عمومی است. هدف اصلی این ادبیات پژوهشی گسترده، تلاش برای فهم این نکته است که خط مشی از کجا برمی خیزد و چگونه و چرا تغییر می کند؟ (Smith & Larimer, 2016, p. 91-92). از جمله نظریه‌های فرایند خط مشی می توان به رویکرد مرحله‌ای^۴، چارچوب جریان‌ات چندگانه^۵، نظریه تعادل گسسته^۶، نظریه طرح خط مشی و ساخت اجتماعی^۷، نظریه بازخورد^۸، رویکرد شبکه^۹، مطالعات تطبیقی جامعه بزرگ^{۱۰}، چارچوب تحلیل و توسعه نهادی^{۱۱}، نظریه‌های نوآوری و اشاعه خط مشی^{۱۲}، چارچوب ائتلاف مدافع^{۱۳} و چارچوب روایی اشاره کرد (Torabzadeh Jahromi, Hoseini, & Noruzi, 2017, p. 2). تا پیش از سال ۲۰۰۰ پژوهش‌هایی که مسایل پیرامون خط مشی گذاری عمومی را مورد مطالعه قرار می دادند، ریشه و دلیل تغییر در خط مشی عمومی را بررسی می کردند. در این میان هرچند نقش بازیگران سیاسی مورد توجه واقع شده بود، اما اهمیت روایت‌ها به عنوان ابزار قدرتمندی که بازیگران از آن استفاده می کردند تا بر ذهن عموم شهروندان تأثیر بگذارند ناشناخته باقی مانده بود (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 216). چارچوب روایی خط مشی از سال ۲۰۰۴ میلادی در واکنش به انتقادهای رویکردهای فرائباتگرایانه در خط مشی عمومی توسعه یافت تا روایت‌های خط مشی در فرایند خط مشی در نظر گرفته شوند. روایت‌ها راهی برای ساختاردهی و بیان درکی هستند که ما از جهان داریم. هنگامی که داستان‌های خط مشی را به عنوان روایت مورد تحلیل قرار می دهیم، می توان تصویر روشنی از تغییرات خط مشی به دست آورد. در مورد خط مشی‌های عمومی و تحلیل روایی آن‌ها این استدلال وجود دارد که این روایت‌ها، نیروی حیات سیاست هستند (Amiri, Farhangi, Pourezzat, & Gholampour Rad, 2012, p. 33-34). در شرایطی، شهروندان و سیاستمداران به میانبرهایی روی می آورند که واقعیت را ساده می کنند و برای شناخت کلیت یک موضوع استفاده می شوند. به این میانبرها روایت‌های خط مشی‌ای^{۱۴} می گویند. روایت، توسط راوی بیان می شود تا در ذهن مخاطب یک واقعیت اجتماعی مشخصی را شکل دهد. راویان همچنین روایت‌ها را به گونه‌ای معنی می کنند تا با پیش زمینه‌ای که خودشان ترویج کرده‌اند همخوانی داشته باشد. نمونه کلاسیک این روایت‌ها را می توان در بحث‌های نامزدهای انتخاباتی مشاهده کرد؛ برای مثال، در موضوع سرمایه داری (در ایالات متحده آمریکا)، یکی آن را عامل نابودی زندگی اکثریت می داند و دیگری نویدبخش زندگی طبقه متوسط. همه‌ی روایت‌ها به سادگی قابل بررسی نیستند، لذا چارچوب تحلیل

- 1 . Policy Evaluation
- 2 . Policy Analysis
- 3 . Policy Process
- 4 . Policy Stages Approach
- 5 . Multiple Streams Framework
- 6 . Punctuated Equilibrium Theory
- 7 . Social Construction And Policy Design
- 8 . Feedback Theory
- 9 . Network Approach
- 10 . Large-N Comparative Studies
11. Institutional Analysis And Development Framework
12. Innovation And Diffusion Models
13. Advocacy Coalition Framework
14. Policy Narratives

روایی خطمشی به عنوان راه‌حلی برای این پیچیدگی معرفی شده است (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 217). چارچوب تحلیل روایی بر نقش روایت به عنوان یک نکته کلیدی تأکید دارد و دو پرسش مشخص را بدین منظور مطرح می‌کند: «نقش روایت در فرایند خطمشی‌گذاری چیست؟ روایت چه تأثیری بر خروجی خطمشی‌گذاری دارد؟» پژوهشگر تحلیل روایی برای پاسخ به پرسش‌های فوق به شکل ضمنی جهان‌بینی‌های بازیگران دخیل در خطمشی‌گذاری و شهروندان را توصیف و تبیین می‌کند. همچنین با توجه به موضوع مورد بررسی مشخص می‌کند که کدام یک از سطوح تحلیل سه‌گانه (خرد (فرد)، میانی (گروه) و کلان (فرهنگ‌ها یا نهادها)) برای کشف حقیقت مناسب‌تر هستند (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 220). بحث‌های خطمشی‌ای از طریق نبردهای روایت‌های رقیب انجام می‌شوند، که در مکان‌های نهادی رسمی (مانند بحث‌های مجلس) و مکان‌های غیررسمی (مانند وب‌سایت‌های گروه‌های ذینفع، توئیتر، یوتیوب) اتفاق می‌افتند (Jones M. , Smith-Walter, McBeth, & Shanahan, 2023, p. 161). چارچوب روایی خطمشی فرض می‌کند که روایت‌های خطمشی‌ای در سه سطح تحلیل عمل می‌کنند. در سطح «خرد»؛ محقق به این موضوع علاقه‌مند است که چگونه افراد هم از روایت‌های خطمشی‌ای اطلاع می‌یابند و هم توسط آنها اطلاع می‌یابند. در سطح «میانی»؛ تمرکز بر روایت‌های خطمشی‌ای است که کنشگران خطمشی‌ای که گروه‌ها و ائتلاف‌ها را تشکیل می‌دهند، به طور استراتژیک در طول زمان در یک زیرسیستم خطمشی‌ای به کار می‌گیرند. در نهایت، در سطح «کلان»؛ محقق به این موضوع علاقه‌مند است که چگونه روایت‌های خطمشی‌ای تعبیه‌شده در فرهنگ‌ها و نهادها، خطمشی عمومی را شکل می‌دهند (Jones M. , Smith-Walter, McBeth, & Shanahan, 2023, p. 169). روایت‌های سطح کلان به عنوان روایتی مطرح شده‌اند که درون نهادها و فرهنگ‌ها ظاهر می‌شوند، در دوره‌های زمانی طولانی گسترش می‌یابند و در چندین زیرسیستم خطمشی‌ای رخ می‌دهند. این دسته، نسبت به روایت‌های سطح خرد و میانی نسبتاً پایدار هستند. یک روایت سطح کلان که حاوی این مفهوم است که «پیشرفت خوب است» پارامترهای روایی را برای بحث‌های خطمشی‌ای سطح میانی مانند «بگذارید بازار پیشرفت را دیکته کند» در مقابل «دولت نیاز به تنظیم مقررات برای اطمینان از پیشرفت دارد» فراهم می‌کند (Jones M. , Smith-Walter, McBeth, & Shanahan, 2023, p. 179) (McBeth, & Shanahan, 2023, p. 179). صاحب‌نظران، مطالعه روایت‌ها را منوط به بررسی دو بخش (اجزاء روایت) می‌کنند: «ساختار روایت»^۴ و «محتوای روایت»^۵ (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 221).

نمودار ۴. اجزای روایت

1. Micro
2. Meso
3. Macro
4. Form
5. Content

چهار عنصر یک روایت عبارتند از: شخصیت‌های اصلی؛ پیش‌زمینه؛ روند وقایع^۴ و پیام اخلاقی.^۴ روایت‌ها توسط بازیگران سیاسی منتشر می‌شوند تا مخاطبان خود را تحت تأثیر قرار دهند و آن‌ها را همراه خط‌مشی‌های مطلوب خود نمایند. بدین منظور بازیگران تلاش می‌کنند تا روایت‌ها را به نحوی بازگو کنند که برای مخاطبان ملموس‌تر و قابل فهم‌تر باشد. مخاطب پس از مواجه شدن با روایت و اطلاع یافتن از مشکلی که در حال حاضر در جامعه وجود دارد باید به نحوی از جزئیات بیشتری در خصوص مشکل آگاه شود. بدین جهت بازیگران تلاش می‌کنند تا در قالب روایت به مخاطب بگویند که کدام عامل در حال حاضر باعث بروز این مشکل شده است، چه کسانی در حال حاضر از وضعیت فعلی رنج می‌برند یا می‌توان آنها را به عنوان قشر آسیب‌دیده در نظر گرفت و در نهایت اینکه از طریق چه عاملی می‌توان به وضعیت موجود خاتمه داد و مشکل را بر طرف کرد. در چارچوب تحلیل روایی خط‌مشی این تقسیم‌بندی با نام «شخصیت‌های اصلی» شناخته می‌شوند. وظیفه پژوهشگر، مطالعه و شناسایی شخصیت‌های اصلی استفاده شده درون هر روایت است. با انجام این کار نحوه نگرش بازیگران به موضوع مورد بحث از طریق روایت‌هایی که بیان می‌کنند، برای پژوهشگر روشن می‌شود. معمولاً شخصیت‌های یک روایت در سه گروه قهرمان یا ناجی به عنوان برطرف‌کننده مسأله، ظالم به عنوان ایجادکننده مسأله و قربانی به عنوان فرد یا گروهی که از مسأله موجود رنج می‌برند، تقسیم می‌شوند. «پیش‌زمینه» مجموعه ویژگی‌ها و شرایطی است که تمامی وقایع یک روایت در محیط آن رخ می‌دهد. در درون پیش‌زمینه موضوعات خط‌مشی‌گذاری به قوانین حاکم پیرامون یک موضوع، نگرش احزاب سیاسی و موضوعاتی که بر سر آن اتفاق‌نظرهایی وجود دارد پرداخته می‌شود. عنصر سوم روایت، «روند وقایع» است که فعالیت شخصیت‌های اصلی را شرح می‌دهد و جایگاه هر یک از آن‌ها را با توجه به پیش‌زمینه روایت توضیح می‌دهد. اما در نهایت با تجزیه و تحلیل رفتار شخصیت اصلی درون یک روایت می‌بایست به یک راه‌حل نهایی برای برطرف شدن مسأله دست یافت. در اینجا، مولفه «پیام اخلاقی» مطرح هست که به ارائه یک راه‌حل می‌پردازد و مخاطبان را به اقدام کردن در یک جهت مشخص دعوت می‌کند. پیام اخلاقی ممکن است به اقدامی دلالت داشته باشد که مستقیماً مسأله را حل می‌کند یا توصیه‌کننده اقداماتی باشد که به صورت غیرمستقیم موجب زمینه‌سازی برای حل مسأله می‌شوند. پس از بررسی روایت به لحاظ شکل ظاهری و ساختار لازم است تا به «محتوای روایت» توجه نمود. عناصر و ساختار یک روایت با توجه به محتوایی که به آنها داده می‌شوند، روایت را معنادار و قابل فهم می‌کنند. برخلاف ساختار روایت که با سهولت می‌توان نسبت به شناخت عناصر سازنده آن اقدام کرد، اما در بعد محتوایی به علت تنوع موضوعات، چنین کاری با دشواری‌هایی همراه است. چارچوب تحلیل روایت در راستای نظام‌مند کردن مطالعات روایت لازم بود تا از این مشکل عبور کند. لذا بدین منظور دو مقوله «نظام باورها»^۵ و «استراتژی‌های روایت»^۶ را معرفی کرد که امکان دسته‌بندی تفسیرهای مختلفی را که از محتوای یک روایت بر می‌آید را میسر و از آن به شکل کاربردی در حین مطالعه روایت‌ها استفاده می‌کنند. یکی از ویژگی‌های چارچوب تحلیل روایت که در ذیل بررسی محتوایی روایت‌ها صورت می‌گیرد، استفاده از اندیشه‌های مطرح در «نظام باورها» است. در نظام باورها از ثابت بودن ارزش‌های بازیگران یا عموم مردم در خصوص یک موضوع صحبت می‌شود. بنابراین پژوهشگر می‌تواند از این قاعده استفاده کند و تعامل افراد و گروه‌ها را بر اساس این ارزش‌ها مطالعه کند. به عبارتی محقق باید تلاش کند تا ارزش‌های اصلی مخابره شده در درون یک روایت را دسته‌بندی کند و نشان دهد که آن ارزش‌ها بر چه چیزی تأکید دارند. «استراتژی» به کار رفته در درون روایت، موضوعی است که پژوهشگر می‌تواند در کنار شخصیت‌های اصلی در حین پژوهش آن را بررسی کند، زیرا روایت‌کنندگان قصد دارند به وسیله آن واقعیت را به شیوه جدیدی در ذهن افراد بسازند. اساساً روایت‌ها برای تعامل بازیگران حامی یک خط‌مشی با دنیای بیرون استفاده می‌شوند تا بر حسب نیاز بتوانند افکار

- 1 . Characters
- 2 . Setting
- 3 . Plot
- 4 . Moral
- 5 . Belief Systems
- 6 . Narrative Strategies

عمومی را نسبت به ضرورت موضوع متقاعد و یا به ایجاد فشار برای اقدام و یا کاستن از اولویت سایر موضوعات موازی و عدم انجام یا کنار زدن خط‌مشی‌های پیشنهادی دیگران ترغیب کنند. در اینجا مفهوم استراتژی دستکاری و توصیف هدفمند عناصر چهارگانه روایت است تا مسأله به گونه‌ای در ذهن مخاطب القا شود که مورد انتظار بازیگر روایت‌کننده است. برای شناسایی استراتژی‌ها، محقق می‌تواند الگوهایی را جستجو کند که در حین روایت تکرار می‌شوند و دال بر یک واقعیت ساخته شده هستند. صاحب‌نظران تاکنون سه استراتژی برجسته را در روایت‌ها شناسایی کرده‌اند که توسط بازیگران استفاده می‌شود:

• **استراتژی دامنه موضوع:** در این نوع استراتژی عناصر روایت به گونه‌ای تعریف می‌شوند که ابعاد یک مسأله را با پیوند زدن به موضوعات دیگر گسترش دهند یا بر محدود بودن موضوع تأکید کنند. هدف بازیگران از بکارگیری این استراتژی این است که اگر در موضع شکست قرار دارند و خط‌مشی پیشنهادی رقبا پذیرفته شده است، ابعاد مسأله را بزرگ جلوه دهند تا مانع از تصویب سریع آن خط‌مشی بشوند. در مقابل اگر احساس کنند خط‌مشی آن‌ها در حال اتخاذ شدن است، سعی می‌کنند دامنه مسأله را کوچک نمایش دهند و بر پرهزینه بودن یا به صرفه نبودن راهکارهای دیگر تأکید دارند تا ادامه بررسی‌ها متوقف شود و خط‌مشی آن‌ها اجرایی شود.

• **استراتژی روابط علی:** عناصر یک روایت به گونه‌ای چیدمان می‌شوند که یک دلیل مشخص برای مسأله مطرح به عنوان عامل در ذهن مخاطبان نقش ببندد. روایت مشخص می‌کند که چرا و چگونه یک یا چندین عامل باعث به وجود آمدن یک مسأله شده‌اند.

• **استراتژی شیطان‌سازی / فرشته‌پنداری:** در این استراتژی بازیگران روایت‌ها را به گونه‌ای تعریف می‌کنند که نیت، رفتار و تأثیر اقدامات رقیب در آن بیش از اندازه به شکلی منفی بزرگنمایی می‌شود و به این اقدام شیطان‌سازی گفته می‌شود. در مقابل ممکن است بازیگران شخصیت قهرمان مدنظر خود را به گونه‌ای مثبت تعریف کنند که مانند یک فرشته‌ای است که توانایی حل کردن کامل مشکلات را دارد. بنابراین بر اساس استراتژی باور به شیطان‌سازی و فرشته‌پنداری، می‌توان نشان داد که راوی تا چه اندازه شخصیت ظالم یا قهرمان را درشت‌نمایی می‌کند (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 221-224).

روش‌شناسی

برای انجام پژوهش با استفاده از چارچوب تحلیل روایی خط‌مشی پژوهشگر باید مراحل مشخصی را انجام دهد. بعد از مشخص نمودن موضوع پژوهش، انتخاب روش کار ضرورت دارد. معمولاً بر اساس سطح تحلیل و متناسب با طرح پژوهش از یکی از سه شیوه پیمایش، مصاحبه یا گروه متمرکز و تحلیل محتوا استفاده می‌شود. زمانی که محقق می‌خواهد از سطح تحلیل «گروه» استفاده کند، روش تحلیل محتوا مناسب‌ترین گزینه است. تحلیل محتوا با چارچوب تحلیل روایت همخوانی مناسبی دارد و حتی ریشه چارچوب تحلیل روایت را در روش تحلیل محتوا می‌دانند (Najmolhoda & Yazdani Zazerani, 2021, p. 224-225).

در این مقاله، با توجه به آنکه سعی شده است، بررسی شود چه روایت‌هایی در زمان تصویب قوانین منتخب وجود داشته است که بر ذهنیت خط‌مشی‌گذاران حوزه‌ی قیمت بنزین (نمایندگان مجلس و اعضای دولت که در مجلس برای این موضوع حاضر می‌شوند) تأثیر گذاشته است و همچنین سطوح سه گانه که در قسمت ادبیات نظری بیان گردید، مطالعه متناسب با سطح میانی چارچوب روایی خط‌مشی انجام گرفته است. زیرا در نهایت به این سوال پاسخ داده خواهد شد که کدام روایت در زمان تصویب قانون برتری پیدا کرده است؟ «قیمت نزدیک به قیمت فوب باشد»، «قیمت نزدیک به قیمت درب پالایشگاه داخلی باشد» یا غیره؟ این سطح از گزاره‌ها مناسب سطح میانی می‌باشند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت بعلاوه آنکه این پژوهش متناسب با سطح میانی است و صاحب نظران چارچوب تحلیل روایی بیان کرده‌اند پژوهش‌های مرتبط با سطح میانی با روش تحلیل محتوا تناسب زیادی دارد، مناسب است پژوهش با روش تحلیل محتوا یا روشی مشابه با آن انجام شود. از آنجایی که هدف پژوهش شناسایی ذهنیت خط‌مشی‌گذاران متناسب با سطح میانی چارچوب در زمان تصویب قوانین در مجلس می‌باشد لازم است روشی

نزدیک به تحلیل محتوا انتخاب شود که در راستای رسیدن به این هدف باشد. بر اساس نظر تیم پژوهش، روش تحلیل مضمون شباهت بسیار زیادی به روش تحلیل محتوا دارد و همچنین مسیر را برای رسیدن به هدف پژوهش هموارتر می‌کند. تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است که کاربرد گسترده‌ای دارد. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون صرفاً روش کیفی خاصی نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در اکثر روش‌های کیفی به کار رود. به طور کلی، تحلیل مضمون، روشی است برای: دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ و تبدیل داده‌های کیفی به کمی (Abedi Ja'fari, Taslimi, Faghihi, & Sheikhzade, 2011, p. 153). پژوهش‌هایی که با استفاده از راهبرد تحلیل مضمون انجام می‌شوند را می‌توان به دو دسته کلی استقرایی (و قیاسی-تفکیک کرد. در روش استقرایی فرایند کدگذاری داده‌ها بر مبنای خود داده‌ها و بدون هیچ پیش‌فرض نظری صورت می‌گیرد در حالی که در روش قیاسی تحلیل مضمون کدها بر اساس نظریه مشخصی انتخاب می‌شوند (Khanifar & Muslimi, 2017, p. 57). بنا بر تعریف مذکور، راهبرد این پژوهش، راهبرد تحلیل مضمون استقرایی خواهد بود.

گردآوری داده

از آنجایی که روش تحلیل مضمون یکی از روش‌های کیفی می‌باشد، با توجه به منطق عمومی روش‌های کیفی، داده‌هایی که برای انجام تحلیل در روش کیفی نیاز است با روش مطالعه کتابخانه‌ای گردآوری شده است. برای انجام روش، بعد از گردآوری داده‌های متنی، مضامین آن‌ها استخراج و سپس کدگذاری شده‌اند. با توجه به سوال پژوهش (بر اساس چارچوب روایی خط‌مشی، چه روایت‌هایی در زمان تصویب قوانین منتخب وجود داشته است که بر ذهنیت خط‌مشی‌گذاران تاثیر گذاشته و منجر به تغییر خط‌مشی شده‌اند؟)، منابع متعددی مانند بررسی اظهارات مقامات در روزنامه‌ها، بررسی مشروح مذاکرات مجلس و ... برای بررسی وجود دارد اما در بین این منابع، مشروح مذاکرات مجلس از چند مزیت برخوردار است: (۱) اظهار نظر صریح حول موضوع مورد بررسی (۲) حضور موافقان و مخالفان در کنار یکدیگر و امکان مقایسه نظرات (۳) تناسب با محدودیت‌های پژوهش. بر این اساس، برای شناسایی روایت‌هایی که تلقی ذهنی نمایندگان مجلس و اشخاصی که به نمایندگی از دولت در صحن مجلس حاضر شده بودند را تحت تاثیر قرار داده است و منجر به تغییر خط‌مشی شده است، مشروح مذاکرات مجلس مورد مطالعه قرار گرفت. مشروح مذاکرات صحن علنی مجلس در وب سایت اینترنتی روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران موجود می‌باشد. در مقدمه، قسمت محدودیت‌های پژوهش، دلیل انتخاب قوانین ماده ۳ برنامه چهارم توسعه مصوب شهریور ماه ۱۳۸۳ و اصلاح ماده ۳ برنامه چهارم توسعه مصوب دی ماه ۱۳۸۳ بیان گردید، در ادامه به بررسی این دو قانون با استفاده از چارچوب تحلیل روایی خط‌مشی و روش تحلیل مضمون پرداخته شده است.

یافته‌های پژوهش

بررسی ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه در جلسه ۴۱۷ (دوره ششم - اجلاس چهارم) روز دوشنبه هفتم اردیبهشت ماه ۱۳۸۳ مجلس شورای اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. البته لازم به ذکر است که ماده ۳ که الان در قانون مشاهده می‌شود با ماده ۳ که در پیش‌نویس قانون وجود داشته متفاوت است اما موضوع نفت و بنزین در این ماده‌ی پیش‌نویس مورد اشاره بوده است. متأسفانه، علی‌رغم جست‌وجوی فراوان، متن جلسه ۴۱۸ که ادامه بحث به آن جلسه موکول شده است یافت نشد. قانون برنامه چهارم توسعه

1 . Inductive Method
2 . Deductive Method
3 . www.rrk.ir

در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۱ شهریورماه ۱۳۸۳ مجلس شورای اسلامی تصویب و پس از ارجاع به شورای نگهبان و طرح در مجمع تشخیص مصلحت نظام، نهایتاً با موافقت مقام معظم رهبری با پیشنهاد مجمع، به دولت ابلاغ شده است (Law on the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan, 2004). با مطالعه‌ی مشروح مذاکرات جلسه‌ی ۴۱۷ که مشتمل بر بیش از ۷ هزار کلمه مطلب بود، اهم مطالب خلاصه‌اشد که در ادامه بیان می‌شود. در این جلسه آقای حسن سبحانی (نماینده مجلس) به عنوان مخالف و آقایان رجبعلی مزروعی (نماینده مجلس)، باقر نوبخت (مخبر کمیسیون تلفیق) و محمد ستاری فر (رئیس وقت سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور) به عنوان موافق پیش‌نویس برنامه چهارم توسعه صحبت کرده‌اند.

خلاصه نظرات

مخالفین - اشکالات طرح

اشتباه بودن محاسبه قیمت با ضرب قیمت خلیج فارس در دلار: «قیمت‌گذاری فرآورده‌های نفتی براساس قیمتی که در خلیج فارس مطرح است، هم نشانه عدم آشنایی با مباحث اقتصاد به لحاظ قیمت‌های نسبی و هم نشانه نشانختن ظرفیت‌های اجتماعی و اقتصادی مردم در داخل کشور است. بعضی‌ها تصور می‌کنند حذف آنچه که به نام یارانه به فرآورده‌های نفتی نسبت می‌دهند می‌تواند این کشور را متحول بکند. من صریحاً عرض کنم و قابل اثبات است که فرآورده‌های نفتی یارانه ندارد. ما به این فرآورده‌ها چیزی به نام یارانه الصاق کردیم، یارانه در اقتصاد معنا دارد. شما می‌توانید بفرمایید که فرآورده‌های نفتی ارزان است، همین. دلار را به شیوه‌ای که می‌دانید ۸۰۰ و خرده‌ای تعیین کردید و بعد قیمت نفت خلیج فارس را می‌گیرید در دلاری که قیمت آن، قیمت رقابتی نیست، قیمت انحصاری است ضرب می‌کنید به عدد بنزین ۲۵۰ می‌رسید و بعد سر مردم منت می‌گذارید که ما داریم به شما یارانه می‌دهیم. تمامی این محاسبات توأم با اشکال است.»

اشتباه بودن پرداخت نقدی پول نفت: «عده‌ای دلخوش می‌شوند از اینکه عدالت به این است که ما بنزین، نفت، نفت گاز، غیره و غیره را به قیمت بین‌المللی به مردمی که درآمدهایشان به قیمت‌های ریالی و در سطح قیمت‌های داخلی است بفروشیم، مابه‌التفاوت را بصورت یارانه مستقیم به مردم بدهیم. مردم هم که این را می‌شوند خوشحال می‌شوند، فکر می‌کنند مثلاً نفری ۲۰۰ هزار تومان ۲۵۰ هزار تومان می‌گیرند وضعشان خوب می‌شود. دوستان عزیز، در اقتصاد صرف داشتن پول که تعیین کننده نیست پولی که شما به اقشار ضعیف می‌دهید مصروف پس‌انداز نمی‌شود، مصروف خرج کردن می‌شود. در اصطلاح اقتصاد می‌گویند فقراء و مستضعفان میل نهایی به مصرفشان بالا، نزدیک (۱) یعنی هرچه گیرشان می‌آید پس‌انداز نمی‌کنند، خرج می‌کنند. جواب تقاضاهای روبه‌تزايدی که با آن یارانه مستقیم تولید شما باید بدهد و تولید در این کشور انعطاف ناپذیر است را چه کسی خواهد داد؟! اینطور نیست که ما مثلاً پول داشته باشیم به مردم بدهیم و مردم همه چیزشان درست بشود، مردم پولشان را می‌برند بازار، می‌خواهند تبدیل به کالا بکنند، شما در اقتصادتان تولید ندارید، تقاضای انبوه شما را مجبور می‌کند یا واردات بکنید، ۳۰ میلیارد دلار وارداتتان را باز اضافه بکنید و یا تورم قیمت‌ها را بپذیرید. تورم ناشی از افزایش تقاضا به اینصورت بنیان اجتماعی-اقتصادی نظام را بهم خواهد ریخت.»

موافقین - مزایای طرح

قیمت فوب برای محاسبه است نه مصرف‌کننده: «بحث قیمت و مبنای قیمت خلیج فارس است، این مال مصرف کننده نیست. این در یک روابط تجاری و حسابهای مالی بین دولت و شرکت نفت در آن حساب است و قرار نیست مردمی که می‌خواهند از فردا در پمپ بنزین، بنزین بگیرند، براساس قیمت‌های پایه خلیج فارس بگیرند. نه، همچنان دولت به پرداخت یارانه ادامه خواهد داد.»

۱. با توجه به حجم کم متن، امکان اجرای روش تحلیل مضمون وجود نداشت.

هدف اقتصاد بدون نفت و نگاه به نفت به عنوان سرمایه بین نسلی: «من توجه دوستان را جلب می‌کنم به اینکه هم در برنامه سوم و هم در مباحثی که در مجلس مطرح می‌کنند، دائم مطرح می‌شود که باید اقتصاد بدون نفت شکل بگیرد، انباشت سرمایه صورت بگیرد، باید مفهوم نفت بعنوان درآمد دولت رد بشود و مفهوم سرمایه مشابه بین نسلی فرهنگ کشور بشود، از نفت صیانت بشود، برای نسل‌های حاضر و نسل‌های بعدی سرمایه‌گذاری بشود. عملکرد رویکردهای ما از قبل تا کنون معضلات جدی، هم در رشد اقتصادی و هم در بودجه‌ها ایجاد کرده است.»

نوع پرداخت یارانه را مجلس بعداً می‌تواند مشخص کند: «یارانه‌ها معلوم و معین می‌شود، اگر گفتید به همین صورت باید یارانه‌ها انجام بشود، دولت پولش را پرداخت می‌کند، اگر فرمودید نه، هدفمند بشود، قیمت‌ها اصلاح بشود، در قسمت بحث یارانه‌ها می‌رود.»

اجزای روایت غالب شده (موافقان تصویب ماده ۳)^۱

ساختار روایت - شخصیت‌های اصلی

قهرمان / ناجی: خود را اصلاح‌گرانی می‌دانند که به دنبال عدالت و بهره‌مندی برابر همه ایرانیان از ثروت ملی هستند. معتقدند شیوه وقت توزیع یارانه‌ها ناعادلانه است، چون ثروتمندان بیش از فقرا از آن بهره‌مند می‌شوند.

ظالم / مسبب بحران: در روایت آنها، نظام فعلی ناعادلانه و ناکارآمد است و موجب اتلاف منابع ملی و بی‌عدالتی بین شهر و روستا شده است.

قربانی / آسیب‌دیده: در روایت موافقان، فقرا در وضعیت موجود بهره‌کافی از یارانه‌های انرژی نمی‌برند؛ بنابراین باید از طریق اصلاح ساختار یارانه‌ها به حقوقشان برسند

پیش‌زمینه: ساختار اقتصاد ایران که وابسته به نفت است. توزیع یارانه‌های انرژی بخش بزرگی از بودجه را می‌بلعد و عمدتاً به نفع گروه‌های پردرآمد و پرمصرف هستند. دولت در جستجوی روش‌هایی برای کاهش فشار مالی، افزایش کارایی و ایجاد عدالت در توزیع ثروت است. فضای فکری دولت و مجلس وقت متأثر از ایده‌های نوسازی اقتصادی، انضباط مالی و کاهش نقش دولت در بازار است.

روند وقایع: دولت وقت به عنوان شخصیت قهرمان (ناجی) با توجه به اینکه مسئولیت نگارش قانون برنامه چهارم توسعه را بر عهده داشته‌اند و با توجه به پیش‌زمینه ذکر شده، به دنبال تصویب قانونی برای تغییر وضعیت به نفع فقرا و ایجاد شرایط توسعه بوده‌اند.

پیام اخلاقی: پیشنهاد ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه (قیمت‌گذاری نفت کوره، نفت گاز و بنزین بر مبنای قیمت‌های عمده‌فروشی خلیج فارس و به گسترش حمل و نقل عمومی و عملیاتی کردن خط‌مشی‌های مستقیم جبرانی از محل منابع حاصله) به عنوان راه‌حلی برای افزایش عدالت و توسعه

محتوای روایت

نظام باورها: عدالت اقتصادی یعنی توزیع برابر ثروت ملی، نه توزیع ارزان (ابزار تحقق عدالت توزیع نقدی یارانه‌ها است) استراتژی‌ها: به نظر می‌رسد علاوه بر اینکه از استراتژی روابط علی توسط بازیگران استفاده شده است اما استراتژی اصلی آن‌ها استراتژی شیطان‌سازی / فرشته‌پنداری بوده است؛ نظام فعلی یارانه‌ها به مثابه نظامی ناعادلانه و روش اصلاح قیمت به مثابه فرشته نجات برای تحقق عدالت.

۱. با توجه به آنکه روایت مخالفان تصویب ماده ۳ شباهت بسیار زیادی با موافقان تصویب اصلاح ماده ۳ دارد، برای جلوگیری از تکرار این روایت را در قسمتی بعدی به آن روایت پرداخته شده است.

بررسی قانون اصلاح ماده (۳) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

مجلس در ۱۳۸۳/۸/۱۱ به یک فوریت طرح اصلاح ماده (۳) قانون برنامه چهارم رأی داده است. این موضوع در ۵ جلسه در تاریخ‌های دوم، ششم، هشتم، نهم و بیست‌ودوم دی ماه ۱۳۸۳ (جلسات ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴ و ۶۶ دوره هفتم - اجلاس اول) مورد بررسی قرار گرفته و در تاریخ ۱۳۸۳/۱۱/۱۴ به تأیید شورای نگهبان رسیده است. (Law amending Article 3 of the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan Law, 2005) با مطالعه‌ی مشروح مذاکرات این پنج جلسه که مشتمل بر بیش از ۶۳ هزار کلمه مطلب می‌باشد، مطالب مطرح شده با روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا شبکه‌ی مضامین بیان خواهد شد و سپس توضیح شبکه‌ی مضامین ارائه می‌گردد (حروف انگلیسی نشان‌دهنده‌ی شماره‌ی جلسه و عدد نشان‌دهنده شماره نکته کلیدی/کد اولیه می‌باشد).

مضامین اصلی و فرعی

موافقین - راهکارهای جایگزین

توسعه پالایشگاه‌ها و خودکفایی: «ما چندی پیش بحث خودکفایی گندم را جشن گرفتیم و بجا هم بود. ما بجای اینکه ارز کشور را صرف واردات گندم کنیم، بردیم به سمت اینکه بخشی از کشاورزی خودمان را رونق بدهیم. چرا این کار را در بخش نفت نمی‌خواهیم انجام بدهیم؟» E33, E32
 جایگزینی سوخت‌های دیگر مانند گاز: «جایگزینی گاز طبیعی فشرده بجای بنزین در ایران بسیار مناسب و مقرون بصره است.» B8, A11

افزایش بهره‌وری و تلاش دولت: «فرمودند که نمی‌شود در این شش‌ماه اینکار را انجام داد، چرا نمی‌شود؟ بله ما هم قبول داریم که کار سختی است» E20, E19, E3, E2, D13, D12, D7, B9, B3
 مناسب نبودن روش کوپنی و روش مشابه مانند کارت سوخت: «کاهش عرضه یعنی کوپنی یعنی سهمیه‌بندی یعنی جیره‌بندی که مجلس با این مخالف است» E4, C2, B13, B11, B7, A14
 مناسب نبودن روش افزایش قیمت و توصیه به مهار مصرف با روش‌های غیر قیمتی: «ماده (۱۲۱) قانون برنامه سوم، فهرستی از سیاست‌های غیرقیمتی را برگردن دولت گذاشته بود که (۵) سال بلااجراء ماند یا خوب اجراء نشد.» E12, E11, E10, E5, C4, E24

جلوگیری از قاچاق: «نیروی محترم انتظامی برای جلوگیری از قاچاق که برادرمان آقای اعلمی در سؤالی که از وزیرمخترم کشور داشتند، اشاره فرمودند، روزی (۶) میلیون لیتر دارد قاچاق می‌شود» C8
 گرفتن جریمه از مصرف بیش از الگوی مصرف: «مصوبه کمیسیون این نکته لحاظ شده که در برق و آب و گاز، الگوی مصرف، دولت پیشنهاد کند و از اول سال آینده که قرار است قیمت این کالاها برای یکسال تصویب شود حداقل اگر در این کالاها مصرف‌کنندگان بیش از حد متعارف عقلایی مصرف کردند، جریمه مقطوع پرداخت کنند و به خزانه دولت بریزد در نتیجه مصرف این کالاها از طریق الگوی عقلایی قابل مهار شدن است و جای نگرانی ندارد.» D8

پیامدهای اقتصادی و تورمی

کنترل انتظارات تورمی با تثبیت قیمت: «کالاهای دولتی مخصوصاً بنزین نمادین هستند و اثر شدیدی در انتظارات تورمی دارند. شما توجه دارید که هر سال اول سال کالاهای زیادی بدون هیچ ارتباط مستقیمی با بنزین تحت تأثیر همین آثار روانی افزایش قیمت پیدا می‌کنند. وقتی این قیمت‌ها الان اعلام می‌شود که برای سال بعد تثبیت می‌شود، همانطور که گفته شد تورم برنامه‌ریزی شده هم کنترل می‌شود.» E21

تورم به خصوص افزایش قیمت حمل و نقل: «یک تحقیق مرکز پژوهشها نشان می‌دهد که اگر بنزین از (۸۰) تومان فقط (۱۰۰) تومان زیاد شود، بجای (۳۵۰) تومان، بشود (۱۸۰) تومان، تورم حاصل از این اختلاف قیمت (۲۲/۵) درصد بر تورم موجود اضافه می‌کند. همین گزارش پژوهشی نشان می‌دهد که دولت در اثر اجرای ماده (۳)، (۳۰۰۰) میلیارد تومان کسری بودجه پیدا می‌کند» E22, D1

پیش فرض‌ها

وضعیت تورم در زمان تصویب قانون: «من فکر نمی‌کنم همکاری در بین ما باشد که قبول نداشته باشد گرانی یکی از معضلات امروز جامعه ماست» E9, E1

افزایش قیمت بنزین در چند سال اخیر: «بنزین سال ۷۳ (۵) تومان بوده، سال ۸۳ شده (۸۰) تومان یعنی (۱۶) برابر. این قیمت اسمی است، به قیمت‌های واقعی باید حساب کنیم. وقتی با شاخص کل مقایسه می‌شود، قیمت بنزین بمعنای واقعی (۲/۷۴) برابر شده. مصرف بنزین (۲) برابر، بجای اینکه کاهش پیدا کند (۲) برابر شده. بنابراین سیاست قیمتی جواب نمی‌دهد. بنزین کالایی است که تقاضای آن تقاضای مشتقه است. اگر شما از این طرف اتومبیل وارد بازار و خیابان‌ها کنید، از آنطرف مصرف بنزین بالا می‌رود ولو اینکه قیمت آن چند برابر بشود.» E25

ما قیمت را تثبیت می‌کنیم، مردم کم مصرف کنند: «به افکار عمومی گفت که ما افزایش قیمت بنزین را بخاطر مشکلاتی که برای اقتصاد دارد جلوییش را گرفتیم ولی شما هم باید همکاری کنید، کمتر مصرف کنید.» C3

افزایش قیمت بنزین منجر به بی عدالتی: «از نظر آثار عدالتی، گفته می‌شود که وقتی ما بنزین را ارزان می‌دهیم، چون ثروتمندان بیشتر بنزین مصرف می‌کنند، در واقع داریم بی عدالتی را رایج می‌کنیم. جواب این است که تورمی که از این تصمیم برنامه چهارم حاصل می‌شود یعنی ماده (۳) فعلی اگر خدای نخواستہ بخواید اجراء شود، این تورم چنانکه گفتم بر ثروتمندان و بر فقراء دوجور اثر می‌گذارد. ثروتمندان معمولاً چیزی برای فروش دارند و اضافه قیمت تورم را روی جنس خود می‌کشند، اگر نگوییم در شرایط تورمی بهره‌مندتر می‌شوند، حتماً ضرر نمی‌کنند. این دستمزد بگیران و تهی‌دستان هستند که کمرشان می‌شکند» E23

مخالفین – چالش‌های اجرایی و ضعف کارشناسی

غیرواقع‌بینانه بودن از نظر زمانبندی و فنی: «حکمی که ما دادیم در مورد اینکه تا نیمه دوم سال آینده تولید کشور به اندازه نیاز مصرف داخلی برسد عملاً حکمی است که اجرای آن امکانپذیر نیست.» «این کار را که می‌خواهیم انجام بدهیم واقعاً چقدر توان و ظرفیت ارتقای تکنولوژی در پالایشگاه‌های فعلی وجود دارد؟ بنظر نمی‌رسد که توان بسیار بالایی باشد.» A1, B1, B5, B6, C1, C5, C6, C7, C9, C10, D11, E8, E14, E35

ضعف کارشناسی: «یکی از ضعف‌های کارشناسی این مسأله این است که ما بنزین و نفت را با بقیه کالاها یا خدمات مثل فاضلاب و تلفن و پست یکی گرفتیم» B4, E26, E27, E29

عدم تحقق اهداف برنامه چهارم: «اگر واقعاً درآمدی حاصل نشود اینها (اقدامات نوشته شده در برنامه چهارم مثل کمک مستقیم و جبرانی از طریق نظام تأمین اجتماعی به اقشار آسیب پذیر) را هم انجام نمی‌دهیم» E6, E17, E18

کاهش قیمت بنزین در چند سال اخیر: «تورم را هم باید در نظر بگیرد. اگر افزایش به قیمت‌های ثابت بگوییم، می‌دانید که قیمت بنزین کاهش پیدا کرده. چون ما در هیچ سالی قیمت بنزین را بیش از (۱۰) درصد افزایش نداده‌ایم ولی هیچ سالی ما نداریم که تورم ما زیر (۱۰) درصد باشد.» «اینکه ما بیاییم بگوییم که ما برای مردم ارزانی می‌آوریم، این باعث خواهد شد که مردم بیشتر بنزین مصرف کنند، نه بیشتر ناشی از افزایش خودرو.» E16, E28, E30, E31, E34, E36

پیامدهای اقتصادی و تورمی

افزایش فشار بر بودجه دولت (کسری بودجه): «حداقلش این است که برای سال ۱۳۸۴، (۱۵۰۰) میلیارد تومان باید هزینه اضافی بنزین از بودجه دولت بپردازید.» A6، B2
 تورم ناشی از قیمت‌گذاری دوگانه: «وقتی قیمت بنزین دوگانه شد، هزینه‌های حمل‌ونقل هم توسط کسانیکه خودرو یا تاکسی دارند براساس قیمت بالاتر تعیین می‌شود.» A3
 تبعات قیمت‌گذاری دستوری: «می‌آمدند با قیمت پایین از ما جنس می‌گرفتند، بعد صادر می‌کردند یا دوباره با یک قیمت بالاتر در بازار می‌فروختند و اصلاً اتفاق تولیدی نمی‌افتاد.» A4، A10، D2، D4، D5، D6، D9، D10، E7، E37

مشکلات نظام توزیع و قاچاق

قاچاق: «بحث میزان قاچاق مطرح شده، چقدر ما در ترافیک می‌توانیم به نیروی انتظامی فشار بیاوریم و چقدر می‌توانیم کار آن‌ها را بهینه‌سازی داشته باشیم که این مصارف قاچاق و مسایل را جلوگیری کند» A12، D3، E38
 بازار سیاه و سوءاستفاده از سهمیه‌بندی: «یک عده‌ای هم کارشان این می‌شود که ماشین‌های فرسوده و مشکل‌دار خودشان را بیایند و سهمیه بنزین بگیرند و بعد سهمیه بنزین را بفروشند.» A2، A8

پیش‌فرض‌ها

تمرکز یارانه بر ثروتمندان: «دهک‌های بالای مصرف‌کننده بنزین (۷۰) برابر دهک‌های پایین بنزین مصرف می‌کنند.» E15
 مدیریت منابع نفتی و ارزی: «ما داریم می‌گوییم که بنزین را (۳۰۰) تومان بخریم و (۸۰) تومان بدهیم و این نفتی که ... چرا که نفت داریم. آیا این نفت فقط برای ماست یا برای نسل‌های آینده هم هست؟» E13

راهکار جایگزین

خرید از پالایشگاه به قیمت جهانی و عرضه با سوبسید به مردم: «بنزینی که از پالایشگاه مثلاً تبریز یا اصفهان می‌خریم به همان قیمتی باشد که از خارج وارد می‌کنیم» A5، A9
 کارت سوخت: «به هر دستگاه وسیله نقلیه بنزین سوز در طول برنامه پنجساله چهارم به قیمت سال ۱۳۸۳ از طریق سیستم مکانیزه کارت‌خوان به قرار ذیل بنزین عرضه می‌گردد.» A13، B10، B12

اجزای روایت غالب شده (موافقان تصویب اصلاح ماده ۳)^۱

ساختار روایت - شخصیت‌های اصلی

قهرمان / ناجی: نمایندگان مجلس طرفدار تثبیت قیمت‌ها که خود را مدافع معیشت عمومی، کنترل تورم و حفظ ثبات اقتصادی می‌دانند. آنان خود را خط‌مشی‌گذارانی معرفی می‌کنند که با درک محدودیت‌های تولید داخلی و آثار روانی افزایش قیمت، از مردم و اقتصاد ملی در برابر شوک‌های قیمتی محافظت می‌کنند.
 ظالم / مسبب بحران: خط‌مشی‌های افزایش قیمت حامل‌های انرژی و طرفداران «آزادسازی قیمتی» که به‌زعم آنان موجب تورم، فشار بر فقرا و بی‌ثباتی اقتصادی می‌شود. همچنین ساختار ناکارآمد برنامه‌ریزی در بخش نفت و واردات بی‌رویه که مانع خودکفایی شده است.

۱. همانطور که بالاتر نیز ذکر شد، با توجه به آنکه روایت موافقان تصویب ماده ۳ شباهت بسیار زیادی با مخالفان تصویب اصلاح ماده ۳ دارد، برای جلوگیری از تکرار به این روایت در قسمتی بررسی ماده ۳ پرداخته شد.

قربانی / آسیب‌دیده: مردم عادی، به‌ویژه اقشار کم‌درآمد و حقوق‌بگیران که در صورت اجرای خط‌مشی افزایش قیمت انرژی، بیشترین آسیب را از تورم و گرانی می‌بینند.

پیش‌زمینه

این قانون در زمانی تصویب شده است که به بیان موافقان تغییر ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه، وضعیت تورم و گرانی در جامعه حاکم است. از نشانه‌های دیگر این موضوع، تصویب یک فوریت طرح الزام دولت به رعایت قواعد علمی در قیمت‌گذاری کالا و خدمات در تاریخ ۱۳۸۳/۶/۲۹ است؛ فصل مشترک این دو طرح، ثابت بودن قیمت کالا و خدمات در سال ۸۴ بوده است. همچنین، از عوامل دیگری که احتمالاً تاثیر زیادی در تغییر این قانون داشته است، روی کارآمدن مجلسی است که اکثریت آن را اصولگرایان تشکیل داده‌اند و با دولت وقت که سال آخر خود را سپری می‌کرده و مشی اصلاح‌طلبانه داشته، دارای تقابل سیاسی بوده‌اند (Etemadnewspaper, 2014). فضای اقتصادی کشور در سال‌های پایانی دولت اصلاحات با تورم بالا، رشد مصرف انرژی و ناتوانی در تأمین داخلی بنزین روبه‌رو بود. تجربه‌ی افزایش چندباره قیمت بنزین در دهه ۱۳۷۰ بدون کاهش مصرف و نیز آثار شدید روانی این افزایش‌ها بر بازار، ذهن نمایندگان را شکل داده بود. در این فضا، دغدغه اصلی موافقان تثبیت قیمت‌ها، حفظ ثبات اقتصادی و جلوگیری از افزایش تورم انتظاری بوده است. می‌توان احتمال داد مطرح شدن موضوعاتی مانند افزایش بهره‌وری، امکان افزایش تولید از طرف پالایشگاه‌ها و راهکار کاهش دادن تقاضای بنزین از طریق مثل دوگانه‌سوز کردن خودروها، تاثیراتی بر تاکید نگاه نمایندگان موافق راهکارهای غیرقیمتی داشته است. احمد توکلی به عنوان یکی از افراد موثر در تصویب این قانون، به اجرا نشدن یا ناقص اجرا شدن خط‌مشی‌های غیرقیمتی که در ماده ۱۲۱ برنامه سوم و تبصره (۲۹) قانون بودجه سال ۸۰، تبصره (۱۲) قوانین بودجه سال‌های ۸۱، ۸۲ و ۸۳، اشاره می‌کند که نشان‌دهنده‌ی تمایل موافقان به اولویت قرار دادن خط‌مشی‌های غیرقیمتی بر خط‌مشی‌های قیمتی می‌باشد. از نکات بسیار قابل توجه این است که برداشت ذهنی نماینده‌ها از روش «کارت سوخت»، به مثابه روش «کوپنی کردن» بنزین مانند سال‌های دهه ۶۰ است و غالباً تمایلی نشان نمی‌دهند. البته انجام نشدن تکلیف کارت سوخت در بودجه سال ۸۳ تا زمان برگزاری جلسه هم‌تأثیر داشته است؛ نمایندگان احتمال می‌دهند طرح کارت سوخت عملی نشود.

روند وقایع: بخشی از نمایندگان مجلس هفتم به عنوان شخصیت قهرمان (ناجی) با توجه به اینکه با قانون تصویب شده در مجلس ششم مخالف بودند و با توجه به پیش‌زمینه‌ی ذکر شده، به دنبال تصویب قانونی برای تثبیت قیمت‌ها بوده‌اند تا به فقرا فشار کمتری وارد شود.

پیام اخلاقی: پیشنهاد اصلاح ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه (تثبیت قیمت فروش بنزین، نفت‌گاز، نفت سفید، نفت کوره و سایر فرآورده‌های نفتی، گاز، برق و آب، همچنین نرخ خدمات فاضلاب، ارتباطات تلفن و مرسولات پستی در سال اول برنامه چهارم به قیمت‌های پایان شهریور ۱۳۸۳ و اصلاح ساختار مصرف از مسیرهای غیرقیمتی، توسعه‌ای و مدیریتی مثل: خودکفایی در تولید، توسعه پالایشگاه‌ها، گازرسانی، آموزش مصرف بهینه و جریمه پرمصرف‌ها) به عنوان راه‌حلی برای کنترل تورم

محتوای روایت

نظام باورها: عدالت اقتصادی یعنی حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و جلوگیری از فشار تورمی بر مردم است. (ابزارهای قیمتی کارآمد نیستند و ابزارهای غیرقیمتی مانند: افزایش تولید، بهره‌وری و ... کارآمد هستند)

استراتژی‌ها: مشابه آنچه در بررسی ماده ۳ بیان شد، به نظر می‌رسد علاوه بر اینکه از استراتژی روابط علی توسط بازیگران استفاده شده است اما استراتژی اصلی آن‌ها استراتژی شیطان‌سازی / فرشته‌پنداری بوده است؛ افزایش قیمت به مثابه ابزاری ناعادلانه به علت ایجاد تورم و روش تثبیت قیمت و ابزارهای غیرقیمتی به مثابه فرشته نجات برای تحقق عدالت.

تغییر روایت، تغییر قانون

همانطور که در مقدمه بیان شد، هدف آن بود تا در چارچوب روایی خطامشی به عنوان یکی از نظریات فرایند خطامشی، چگونگی تغییر خطامشی در موضوع قیمت بنزین بررسی شود. همچنین، در قسمت چارچوب نظری بیان شد که مطالعه متناسب با سطح میانی چارچوب روایی خطامشی انجام می‌شود. در قسمت روش تحقیق نیز اشاره شد که فهم روایت‌های سطح میانی با کمک روش تحلیل مضمون و بررسی ساختار و محتوای روایت انجام می‌گیرد. اکنون که هر دو قانون بررسی شده و توضیح داده شده است، روایت‌های موافقان و مخالفان تصویب ماده ۳ قانون برنامه چهارم و اصلاح ماده ۳ برنامه چهارم با یکدیگر مقایسه می‌گردد؛ نتیجه این مقایسه تغییر روایت غالب را نشان خواهد داد.^۱

جدول ۱. مقایسه نظرات موافقان

#	موضوع	موافقان تصویب ماده ۳ (مجلس ششم)	موافقان اصلاح ماده ۳ (مجلس هفتم)
۱	روش محاسبه و کشف قیمت	بر اساس قیمت فوب خلیج فارس (بازاری)	بر اساس قیمت پالایشگاه (دستوری)
۲	وابستگی اقتصاد به نفت	اقتصاد بدون نفت	اقتصاد با نفت
۳	نوع نگاه به نفت	سرمایه بین نسلی	درآمد دولت
۴	پرداخت یارانه	روش پرداخت یارانه بعد از مشخص شدن مبلغ واقعی فرآورده قابل انتخاب است	یارانه پنهان (فروش ارزان فرآورده‌ها)

جدول ۲. مقایسه نظرات مخالفان

#	موضوع	مخالف تصویب ماده ۳ (مجلس ششم)	مخالفان اصلاح ماده ۳ (مجلس هفتم)
۱	روش محاسبه و کشف قیمت	ضرب قیمت فوب در دلار اشتباه است	بر اساس قیمت فوب خلیج فارس (بازاری)
۲	وابستگی اقتصاد به نفت	اقتصاد با نفت	اقتصاد بدون نفت
۳	نوع نگاه به نفت	درآمد دولت	سرمایه بین نسلی
۴	پرداخت یارانه	غیر مستقیم	۱) خرید از پالایشگاه به قیمت جهانی و عرضه با سوبسید به مردم ۲) کارت سوخت
۵	تورم	احتمال بروز تورم ناشی از افزایش تقاضا (آثار یارانه مستقیم)	احتمال بروز تورم ناشی از کسری بودجه (آثار قیمت‌گذاری دستوری)
۶	عدالت	مخالف یارانه مستقیم (نقدی) (صحت ایجابی یافت نشد)	نزدیک کردن بهره‌مندی دهک‌های بالا و پایین

همانطور که اشاره شد، متأسفانه مشروح مذاکرات تصویب قانون برنامه چهارم توسعه به طور کامل در دسترس نبود و این موضوع باعث شد که این جدول‌ها در تعداد کمی موضوع قابلیت مقایسه ایجاد نمایند. اما به هر صورت این موضوع مشهود است که روایت «فرآورده‌های نفتی محصولی هستند که قیمت آن‌ها در بازار جهانی مشخص می‌شود و به عنوان سرمایه‌ای بین نسلی بایستی به آن نگاه شود» در مجلس ششم، جای خود را به روایت «فرآورده‌های نفتی محصولی هستند که قیمت آن‌ها بایستی به صورت دستوری مشخص شوند و به عنوان بخشی از درآمد دولت به حساب می‌آید» در مجلس هفتم داده است. از منظر چارچوب روایی خطامشی این تغییر روایت باعث شده است تا خطامشی مربوطه تغییر کند.

نتیجه‌گیری

تحلیل مشروح مذاکرات مجلس ششم و هفتم پیرامون قیمت بنزین در چارچوب روایی خطامشی نشان می‌دهد که در این بازه زمانی، تغییر قابل توجهی در روایت غالب خطامشی‌گذاران رخ داده است. در مجلس ششم، روایت مسلط بر این ایده استوار بود که فرآورده‌های نفتی، به ویژه بنزین، کالایی با قیمت مشخص در بازار جهانی و یک سرمایه بین نسلی محسوب می‌شود. بر این

۱. سعی شده است جدول زیر تا جای ممکن بر اساس متن مشروح مذاکرات تکمیل شود اما در قسمت‌هایی که به صورت صریح بیان وجود نداشته است، پژوهشگر نزدیک‌ترین عبارت بر اساس فضای مشروح مذاکرات را در جدول نوشته است.

اساس، قیمت‌گذاری باید با در نظر گرفتن این واقعیت صورت گیرد و پرداخت یارانه نیز تحت تاثیر این موضوع قرار می‌گیرد. با گذشت زمان و در زمان تصویب اصلاحیه ماده ۳ در مجلس هفتم، این روایت جای خود را به روایتی متفاوت داد. در این روایت جدید، فرآورده‌های نفتی به عنوان منبع درآمدی برای دولت تلقی شده و قیمت‌گذاری آن به عنوان ابزاری در دست دولت برای تنظیم قیمت‌ها در نظر گرفته می‌شود. این تغییر روایت، زمینه را برای خط‌مشی‌های قیمت‌گذاری دستوری و ادامه پیدا کردن رویکرد قدیمی در تخصیص یارانه (فروش ارزان قیمت فرآورده‌ها) فراهم کرد. این تغییر در روایت خط‌مشی، نشان‌دهنده دگرگونی در فهم مسئله قیمت بنزین و اهداف مرتبط با آن در میان خط‌مشی‌گذاران است. درک این تغییرات روایتی می‌تواند به تبیین چرایی اتخاذ خط‌مشی‌های متفاوت در دوره‌های زمانی مختلف و همچنین پیش‌بینی جهت‌گیری‌های آتی در این حوزه کمک کند. به عبارت دیگر، تغییر در نحوه داستان‌پردازی و معنابخشی به مسئله قیمت بنزین، به تغییر در خط‌مشی منجر شده است. همانطور که در مطالعه حاضر نشان داده شد، ابعاد شناختی و گفتمانی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی بسیار با اهمیت است. تحلیل روایت‌های غالب و چگونگی تغییر آن‌ها می‌تواند بینش‌های ارزشمندی را برای طراحی مداخلات خط‌مشی‌ای موثرتر فراهم آورد؛ به عبارت دیگر برای تغییر خط‌مشی‌های این حوزه، می‌توان بر تغییر روایت‌ها تمرکز کرد. بر این اساس، پژوهش‌های بعدی را می‌توان در رابطه با چگونگی تغییر روایت‌های خط‌مشی انجام داد.

تعارض منافع

متن حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع است.

References

1. Abedi Ja'fari, H., Taslimi, M., Faghihi, A., & Sheikhzade, M. (2011). Thematic Analysis and Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Exploring Patterns Embedded in Qualitative Data Municipalities. *Strategic Management Thought*(52), 151-198. doi:10.30497/smt.2011.163 [Persian]
2. Ahmadian, m., Chitnis, M., & Hunt, L. (2007). Gasoline demand, pricing policy and social welfare in the Islamic Republic of Iran. *Opec Review*, 105-124. doi:10.1111/j.1468-0076.2007.00179.x
3. Amiri, M., Farhangi, A., Pourezat, A., & Gholampour Rad, M. (2012). Identification of a New Plot Line in the Public Policy Narratives Using Narrative Policy Framework in order to Predict Public Policy Changes in Iran. *Public Administration*, 31-54. doi:10.22059/jipa.2012.35531 [Persian]
4. Atarodi, M., & Jannesari Ladani, F. (2023). Policy Entrepreneurship and Innovation in Reforming Subsidies in Iran; Who Matches Which Streams with Each Other? *Iranian Public Administration Studies*, 1-27. doi:10.22034/jipas.2022.317923.1305 [Persian]
5. Atarodi, M., & Zibandeh, H. (2022). Explaining the Change in Iran's Cyberspace Policies based on the Advocacy Coalition Framework (Case Study: Fixed Internet Bandwidth Policy Determination). *Public Administration*, 235-256. doi:10.22059/JIPA.2022.341536.3134 [Persian]
6. Etemadnewspaper. (2014). Seventh Parliament: The Resurgence of the Conservatives. Tehran: Etemadnewspaper. Retrieved from <https://www.etemaad.ir/fa/main/detail/5787/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3-%D9%87%D9%81%D8%AA%D9%85-%D8%AC%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D9%88%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87-%D8%A7%D8%B5%D9%88%D9%84%DA%AF%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D9%86> [Persian]
7. Ghoddsi, H., Rafizadeh, N., & Rahmati, M. (2018). Price Elasticity of Gasoline Smuggling: A Semi-Structural Estimation Approach. *Energy Economics*. doi:10.1016/j.eneco.2018.02.008 [Persian]
8. Haji Gholam Saryazdi, A. (2020). Dynamics of Petrol Price Changes Shock: A Policy of Stabilizing or Gradual Changing. *Strategic Management Studies*, 19-39. doi:20.1001.1.22286853.1399.11.44.2.7 [Persian]
9. Hajizade, A., JavanaliAzar, M., Emami, S., & Qeydarlo, K. (2022). Identification and pathology of the policy analysis model of Islamic Consultative Assembly (Parliament) Research Center. Tehran: Imama Sadiq University (Faculty of Islamic Studies and Management). [Persian]
10. Jones, M., Smith-Walter, A., McBeth, M., & Shanahan, E. (2023). The Narrative Policy Framework. C. Weible, *Theories of the policy process* (161-195). New York: Routledge.
11. Khanifar, H., & Muslimi, N. (2017). Principles and basics of qualitative research methods. Tehran: Nagahe Danesh. [Persian]
12. (2005). Law amending Article 3 of the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan Law. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97908> [Persian]
13. (2004). Law on the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94202> [Persian]
14. Najmolhoda, S., & Yazdani Zazerani, M. (2021). Narrative Policy Framework in Public Policy: Understanding the NPF in Public policy research. *Iranian Journal of Public Policy*, 215-234. doi:10.22059/jppolicy.2021.81996 [Persian]
15. Salem, A., Mamipour, S., & Azizkhani, M. (2023). Gasoline pricing and its consequences on the absolute and relative poverty of urban households in Iran. *Economic policy*, 4-39. doi:10.22034/epj.2023.19980.2427 [Persian]
16. Smith, K., & Larimer, C. (2016). *The Public Policy Theory Primer*. (H. Danaeefard, translator) Tehran: Saffar.

17. Sodagar, H., Amiri, A., & Emami, S. (2018). An Analysis of the Concept of Public Policy: Nature, Traits, Ending. *Public Administration*, 506-528. doi: 10.22059/jjpa.2019.270177.2424 [Persian]
18. Taghvace, V., & Hajjani, P. (2014). Price and Income Elasticities of Gasoline Demand in Iran: Using Static, ECM, and Dynamic Models in Short, Intermediate, and Long Run. *Modern Economy*, 939-950. doi:10.4236/me.2014.59087 [Persian]
19. Thissen, W., & Walker, W. (2013). *Public Policy Analysis: New Developments*. (H. Danacefard, & H. Ahmadi, translator) Tehran: Saffar. [Persian]
20. Torabzadeh Jahromi, M., Hoseini, S., & Noruzi, M. (2017). Policy Change Explanation by Advocacy Coalition Framework Case Study: Iran Petroleum Contract (IPC). *Improvement management*, 1-34. [Persian]